

14. Guerra Civil (1936–1939)

Política xeral

- **Golpe militar do 17-18 xullo 1936:**
 - **Conspiración: Unión Militar Española (UME).** **Mola** (director), **Sanjurjo** (nominal, morre en accidente aéreo o 20 de xullo), **Franco** (en Canarias), **Goded**, **Queipo de Llano**, **Varela**, **Yagüe**.
 - **Asasinato de Calvo Sotelo (13 de xullo de 1936):** Represalia polo asasinato do tenente Castillo. Acelera o golpe.
 - **Sublevación:** 17 de xullo en Melilla (Lexión e Regulares). 18 de xullo na Península.
 - **Resultado parcial:** Triunfo nos territorios agrarios e conservadores (Galicia, Castela-León, Navarra, Álava, Cáceres, Sevilla, Córdoba, Granada, Cádiz, Mallorca, Canarias, Marrocos). Fracaso nas zonas industriais e urbanas (Madrid, Cataluña, Valencia, Murcia, Badaxoz, Andalucía oriental, Asturias, Santander, Guipúscoa, Biscaia).
- **Bando republicano:**
 - **Goberno Giral (19 de xullo - 4 de setembro de 1936):** Entrega armas ás organizacións obreiras (CNT, UGT, FAI). Perda de control do Estado.
 - **Goberno Largo Caballero (4 de setembro de 1936 - 17 de maio de 1937):**
 - “Goberno da vitoria”. Incorpora anarquistas (primeira vez en Europa).
 - Creación do **Exército Popular** (milicias unificadas).
 - Tensións entre **PSOE** (Prieto, Indalecio), **PCE** (comunistas, disciplina soviética), **POUM** (trotskistas) e **CNT-FAI** (anarquistas).
 - **Goberno Negrín (17 de maio de 1937 - 5 de marzo de 1939):**
 - **Juan Negrín** (socialista, médico). Lema: “Resistir é vencer” (despois “Resistencia ou extinción”).
 - Reforza o poder do Estado, centraliza a economía, crea o **Exército Popular do Ebro**.
 - **Trece Puntos** (maio de 1938): Tentativa de negociación con Franco (rexeitada).
 - **Ministerio de Mariña de Guerra: Indalecio Prieto** (reorganiza a Armada).
 - **Fin da República: Golpe de Casado (5 de marzo de 1939) - Segismundo Casado** (coronel republicano), **Miaja**, **Besteiro** (socialista). Intentan negociar a paz con Franco. **Franco esixe a rendición incondicional**. O exército franquista entra en Madrid o 28 de marzo.
- **Bando nacional:**
 - **Xunta de Defensa Nacional (Burgos, 24 de xullo de 1936):** Presidida polo xeneral **Cabanellas** (o máis antigo). Funcións militares e administrativas.
 - **Nacemento do Estado franquista:**
 - **Nomeamento de Franco como Xeneralísimo e Xefe do Estado (29 de setembro de 1936).** Toma posesión o 1 de outubro.
 - **Decreto de unificación (20 de abril de 1937):** Fusión de **Falange Española** e **Requetés** (carlistas) en **Falange Española Tradicionalista y de las JONS** (partido único).
 - **Lei de Prensa (1938):** Censura previa.
 - **Foro do Traballo (1938):** Primeira Lei Fundamental. Regulación laboral autoritaria (sindicato vertical).

- **Apoios:** **Igrexa** (cruzada), **carlistas** (Requetés), **monárquicos alfonsinos** (Calvo Sotelo, asasinado), **Falanxe** (José Antonio Primo de Rivera, executado en novembro de 1936 en Alacante), **CEDA** (Gil Robles, pero non ten papel relevante), **exército** (maioría dos oficiais).
- **Dimensión internacional:**
 - **Comité de Non Intervención (Londres, agosto de 1936):** 27 países. Presidido por Gran Bretaña. **Fracaso** (Alemaña e Italia incumpren sistematicamente). **Francia** (Fronte Popular de Léon Blum) vacila, pecha a fronteira en 1938.
 - **Axuda ao bando nacional:**
 - **Italia** (Benito Mussolini): 150.000 **soldados** (Corpo de Tropas Voluntarias - CTV), 750 **avións**, 200 **carros de combate**, 1.000 **canóns**. Gastos: 8.000 millóns de liras.
 - **Alemaña** (Adolf Hitler): **Lexión Cóndor** (6.000 homes, 50 avións inicialmente, despois máis). Participou no **bombardeo de Guernica (26 de abril de 1937)**. Subministro de armas (cazas Messerschmitt, bombardeiros Junkers Ju 52).
 - **Portugal** (Salazar): Base loxística, envío de 10.000 viriatos (voluntarios). Apertura do porto de Lisboa para o comercio de armas.
 - **Outros:** Irlanda (Brigada de O'Duffy), voluntarios franceses (Cros de la Franqui).
 - **Axuda ao bando republicano:**
 - **URSS** (Stalin): 2.000 **asesores militares**, 700 **avións**, 300 **tanques (T-26)**, 1.000 **canóns**, 500.000 **fusís**. Pagado co **ouro do Banco de España** (510 toneladas, o "ouro de Moscova").
 - **México** (Lázaro Cárdenas): Axuda diplomática, acollida de refuxiados, envío de armas (escasa).
 - **Brigadas Internacionais** (Komintern): 35.000 **voluntarios** de 53 países. Base en **Albacete** (Centro de Recrutamento). Batallóns: Abraham Lincoln (EE.UU.), Thälmann (Alemaña), Garibaldi (Italia), Dombrowski (Polonia). **Retirada en outubro de 1938** (presión do Comité de Non Intervención).
 - **EE.UU.: Non intervención oficial**, pero empresas privadas venden petróleo e material a ambos bandos (Texaco a Franco).
- **Final da guerra:**
 - **Caída de Cataluña (26 de xaneiro de 1939):** Barcelona ocupada. Éxodo masivo a Francia (400.000 persoas).
 - **Madrid rendición (28 de marzo de 1939):** As tropas de **Mola** e **Varela** entran na capital.
 - **Parte de guerra de Franco (1 de abril de 1939):** "A guerra rematou". Recoñecemento internacional (Francia e Gran Bretaña recoñeceron a Franco o 27 de febreiro de 1939).

Galiza no contexto político

- **Subelevación inmediata (20 de xullo de 1936):**
 - **A Coruña:** Base de **Mola**. O gobernador civil republicano é detido. Sublevación triunfa sen apenas resistencia.
 - **Ferrol:** Base naval. O **Capitán Xeneral** súmase ao golpe. Os estaleiros e a frota quedan en mans nacionais.
 - **Vigo:** Breve resistencia (asaltos a cuarteis), sufocada o 21 de xullo.
 - **Ourense:** O xeneral **Gómez Caminero** triunfa rapidamente.
 - **Lugo:** Resistencia republicana efémera, sufocada.

- **Consecuencia:** Galicia queda en mans dos sublevados (zona nacional). Franco, nado en Ferrol, é reivindicado como "Caudillo de Galicia".
- **Resistencia republicana en Galicia:**
 - **Souto "Rubio"** (guerrilleiro): Actuación na serra dos Ancares e na fronteira con León.
 - **Lister** (comunista): Incursións desde Estremadura (1938) – non chegan a Galicia.
- **Goberno galego (1936):**
 - **Estatuto de Autonomía aprobado o 28 de xuño de 1936.** O golpe impide a súa aplicación.
 - **A Coruña "vermella" efémera:** Durante os primeiros días, as milicias populares controlan parte da cidade. **Antonio Lens** (alcalde republicano) foxe.
- **Represión de posguerra en Galicia:**
 - **Montes negros:** Guerrillas antifranquistas (Foucellas, Camilo de Dios). Activas ata 1950.
 - **Execucións:** **Alexandre Bóveda** (Pontevedra, 17 de agosto de 1936). **Joaquín Arderius** (escritor, fusilado en 1937). Preto de **5.000 executados** en Galicia (segundo algunhas fontes).

Economía xeral

- **Destrución total:**
 - **PIB** cae un **25%** (con respecto a 1935). Destrución de infraestruturas (pontes, estradas, ferrocarrís), fábricas, vivendas.
 - **800.000 mortos** directos (en combate, represión, bombardeos). **1 millón de feridos**.
 - **500.000 exiliados** (México, Francia, Arxentina, URSS).
- **Zona republicana:**
 - **Colectivizacións anarquistas** (CNT-FAI): **80% da industria** en Cataluña e Aragón controlada por comités obreiros. **Tranvías gratuítos** en Barcelona. Creación do **Consello de Aragón**.
 - **Checas:** Comités revolucionarios controlan a economía en Madrid (incautacións de empresas, bancos).
 - **Ouro do Banco de España:** **510 toneladas** enviadas a Moscova (outubro de 1936) para pagar a axuda soviética. "Ouro de Moscova".
- **Zona nacional:**
 - **Autarquía:** Política económica de autosuficiencia (racionamento, intervención estatal).
 - **Instituto Nacional de Industria (INI):** Fundado en 1941 (xerminal). **Suanzes** (ministro de Industria) impulsa a autarquía.
 - **Réxime cambiario** controlado.
- **Fame:**
 - **Racionamento:** **300 gramos de pan/día** (en ambas zonas). Cartillas de racionamento.
 - **Especulación** (estraperlo): Mercado negro, suba de prezos.

Galiza no contexto económico

- **Sublevación salva a industria galega:**
 - **Estaleiros de Ferrol** (Bazán) intactos. Producen buques de guerra para o bando nacional (cruceiros Canarias, Baleares).
 - **Conservas de Vigo** (Massó, Alfageme): Producen para o exército nacional e para a exportación (a través de Portugal).

- **Agricultura minifundista intacta:**
 - Os foros seguen vixentes. Non hai reforma agraria (a República non a aplicou en Galicia, e os nacionais devolven as terras expropiadas aos seus antigos donos).
- **Remesas de exiliados:**
 - Bloqueadas. Moitos galegos exiliados en América non poden enviar diñeiro ás súas familias.
- **Portos:**
 - **A Coruña e Vigo:** Bases da frota franquista (submarinos, destrutores). Bloqueo do Cantábrico e do Mediterráneo.

Sociedade xeral

- **Represión masiva:**
 - **Represión republicana** ("checas"):
 - **Madrid:** Checas (cárceres ilegais) na rúa Santa Engracia, no cine Europa. **Execucións en Paracuellos del Jarama** (novembro–decembro de 1936, 2.000–4.000 mortos).
 - **Barcelona:** 8.000 "**paseos**" (asasinatos extraxudiciais). **Matanza de curas e monxas** (12 bispos, 6.500 clérigos, 300 monxas).
 - **Andalucía: Matanza de terratenentes e falanxistas.**
 - **Represión nacional** ("paseos brancos"):
 - **Badaxoz:** 4.000 **executados** (concentración na praza de touros). Toma de Badaxoz (agosto de 1936).
 - **Andalucía: Queipo de Llano** reprime (15.000 executados).
 - **Galicia:** 5.000 **executados** (Alexandre Bóveda, Xaime Quintanilla, Juan Paz).
 - **Cárcere Modelo de Madrid: Sacas** de presos republicanos (1936).
 - **Totais:** 150.000 **executados** (75.000 cada bando). 500.000 **exiliados** (México: 25.000, Francia: 200.000, Arxentina: 30.000, URSS: 5.000).
- **Revolución social:**
 - **Barcelona maio de 1937:** Enfrontamento armado entre **CNT-FAI-POUM** (trotskistas) e **PSUC-PCE-UGT** (comunistas e socialistas moderados). **Asasinato de Andreu Nin** (líder do POUM) pola GPU (policía secreta soviética).
 - **Milicias anarquistas: Durruti** (morte en Madrid, novembro de 1936). **Columna Durruti.**
 - **Comunistas: Lister, El Campesino, Modesto.** Disciplina soviética.
 - **Mulleres milicianas: Marina Ginestà** (icónica foto de 1936), **Lina Odena** (morta en combate), **Mika Feldman.**
- **Civís:**
 - **Bombardeos: Guernica (26 de abril de 1937)** – Lexión Cóndor alemá. **600 kg de bombas.** Destrucción da vila. Cadro de **Picasso (1937).** **Barcelona (marzo de 1938)** – 1.000 mortos. **Madrid (1936–1939)** – bombardeos esporádicos.
 - **Fame: 1 millón de evacuados** (nenos enviados a URSS, México, Francia). Cartillas de racionamento, estraperlo.

Galiza no contexto social

- **Represión feroz:**

- 5.000 **executados** en Galicia (estimacións). **Cárceles da Coruña** (prisión da rúa Primo de Rivera) e de **Santiago** (convento de San Domingos de Bonaval) ategados de presos republicanos.
- **Alexandre Bóveda** (Pontevedra, 17 de agosto de 1936): fusilado por "rebelión militar".
- **Xaime Quintanilla** (diplomático, fusilado en 1937).
- **Depuración de mestres**: 1.000 **mestres galegos** depurados, 200 fusilados ou exiliados.
- **Guerrillas nos montes**:
 - **Souto "Rubio"** (guerrilleiro): Activo na serra dos Ancares (León-Galiza). Morto en 1948.
 - **Foucellas (Benigno Andrade García)**: Xefe da **IV Agrupación Guerrilleira** (Galicia central). Capturado e executado en 1952.
 - **Camilo de Dios**: Activo en Ourense e Pontevedra. Morto en 1949.
- **Exilio a América**:
 - 20.000 **intelectuais e políticos galegos** exílanse (Arxentina, México, Cuba, Venezuela).
 - **Castelao**: Exiliado en Nova York, despois en Bos Aires. Escribe Sempre en Galiza (1944).
 - **Risco**: Exiliado na Arxentina. **Otero Pedrayo**: Permanece en Galicia (exilio interior).
- **Igrexa**:
 - 10 **sacerdotes asasinados** na Coruña e Santiago (por milicianos republicanos nos primeiros días).
 - A maioría do clero galego apoiou o bando nacional (cruzada).

Militar (evolución da guerra)

- **Fase 1 (xullo-novembro 1936) – Guerra de columnas**:
 - **Obxectivo nacional**: Tomar Madrid.
 - **Sublevación en Marrocos**: **Yagüe** e a **Lexión** pasan o estreito con avións alemáns (ponte aérea). Toman **Badaxoz** (14 de agosto) e abren a ruta cara a Madrid.
 - **Campaña do Norte**: **Mola** toma **Irún** (setembro) e **San Sebastián**, illando a zona republicana do norte (Asturias, Santander, Biscaia).
 - **Defensa de Madrid**: **Miaja** (xefe da Xunta de Defensa) e **Rojo** (Estado Maior). **Brigadas Internacionais** (chegan en novembro). As columnas nacionais (Yagüe, Varela, Orgaz) son detidas na **Casa de Campo** e na **Cidade Universitaria** (novembro 1936 - febreiro 1937). **Mítica frase**: "Non pasarán!".
 - **Batalla do Jarama (febreiro de 1937)**: Ofensiva nacional para cortar a estrada Valencia. Defensa republicana (Lister). Estancamento.
 - **Batalla de Guadalaxara (marzo de 1937)**: Ofensiva italiana (CTV) derrotada polos republicanos (tanques soviéticos T-26).
- **Fase 2 (abril-outubro 1937) – Campaña do Norte**:
 - **Obxectivo nacional**: Conquistar o norte industrial (Biscaia, Santander, Asturias).
 - **Bombardeo de Guernica (26 de abril de 1937)**: Lexión Cándor alemá. Destrución da vila vasca.
 - **Toma de Bilbao (19 de xuño de 1937)**: O **Lehendakari Aguirre** foxe.
 - **Toma de Santander (26 de agosto de 1937)**.
 - **Toma de Xixón (21 de outubro de 1937)**: Fin da resistencia no norte.

- **Ofensivas republicanas de desgaste:**
 - **Batalla de Brunete (xullo de 1937):** Ofensiva republicana para aliviar a presión sobre Madrid. Toma de Brunete, pero os nacionais reconquistan.
 - **Batalla de Belchite (agosto-setembro de 1937):** Ofensiva republicana en Aragón. Destrucción da vila.
- **Fase 3 (decembro 1937 - novembro 1938) - Ofensivas republicanas e batalla do Ebro:**
 - **Ofensiva de Teruel (decembro 1937 - febreiro 1938):** Os republicanos (Rojo) toman Teruel. Os nacionais (Franco) reconquistan (febreiro). 70.000 baixas.
 - **Ofensiva nacional en Aragón (marzo-abril de 1938):** 30 divisións nacionais avanzan. Chegan ao **Mediterráneo por Vinaròs (15 de abril)**, dividindo a zona republicana en dúas (centro-sur e Cataluña).
 - **Batalla do Ebro (25 de xullo - 16 de novembro de 1938):**
 - 110 días de duración. 100.000 baixas (ambos bandos).
 - Os republicanos (Exército do Ebro, mandado por **Modesto**) cruzan o Ebro e toman Gandesa.
 - Os nacionais (Yagüe, Varela) contraatacan coa Lexión Cóndor (avanzada alemá).
 - Derrota republicana. O Exército do Ebro queda esnaquizado.
- **Fase 4 (decembro 1938 - abril 1939) - Caída de Cataluña e fin da guerra:**
 - **Ofensiva nacional sobre Cataluña (23 de decembro de 1938):** 300.000 homes.
 - **Toma de Barcelona (26 de xaneiro de 1939).** O goberno republicano foxe a Francia.
 - **Éxodo republicano:** 400.000 persoas cruzan a fronteira francesa (campos de concentración de Argelès, Saint-Cyprien).
 - **Toma de Madrid (28 de marzo de 1939):** Despois do **golpe de Casado** (5 de marzo), as tropas nacionais entran sen resistencia.
 - **Toma de Valencia e Alacante (29-31 de marzo de 1939).** Miles de republicanos intentan fuxir por barco (son capturados ou fusilados).
 - **Parte de guerra de Franco (1 de abril de 1939):** Fin oficial da guerra.

Armamento comparado

Tipo	Bando nacional	Bando republicano
Fusís	300.000 fusís italianos (Carcano), alemáns (Mauser)	Fusís variados (soviéticos, franceses, belgas)
Avións	Junkers Ju 52 (bombardeo), Heinkel He 51 (caza), Messerschmitt Bf 109 (desde 1937)	Polikarpov I-15 Chato, I-16 Mosca (soviéticos), Tupolev SB-2 (bombardeiro)
Tanques	Panzer I (alemáns), CV-35 (italianos)	T-26 (soviéticos), BT-5
Canóns	1.000 canóns italianos e alemáns	1.000 canóns soviéticos
Buques	Cruceiros Canarias, Baleares (construídos en Ferrol). Destruutores italianos	Destruutores, submarinos (a maioría da Armada queda no bando republicano,

Tipo

Bando nacional

Bando republicano

pero con falta de oficiais)

Galiza no contexto militar

- **Fronte norte estable:**
 - Galicia non é escenario de grandes batallas. A fronte estabilízase en **Lugo-Ourense** (fronteira coa zona republicana de Asturias e León).
 - **Resistencia republicana** nos montes de Os Ancares e na serra do Courel (guerrillas).
- **Subelevación do 100% dos cuarteis:**
 - En **Ferrol**, o **Capitán Xeneral** (Joaquín de la Peña) súmase ao golpe o 20 de xullo. A **Armada** queda dividida (algúns buques seguen leais á República, pero son saboteados ou fuxen).
- **Base naval de Ferrol:**
 - **Cruceiros Canarias e Baleares:** Construídos nos estaleiros de Ferrol durante a guerra. O Baleares foi afundido na **batalla do Cabo de Palos (6 de marzo de 1938)**.
 - Base de submarinos (tipo italianos).
- **Lexión:**
 - **Yagüe** (xefe da Lexión) era natural de San Leonardo de Yagüe (Soria), pero a Lexión recrutou tamén en Galicia.
 - A **IV Agrupación Guerrilleira** (Foucellas) actuou en Galicia central (A Coruña, Lugo, Pontevedra).